

מחקרים ברכישת שפה

השפעתם של משתני רקע פנימיים וחיצוניים על היכולות הלשוניות בשפת האם ובשפה השנייה אצל ילדי גן דו לשוניים ששפתם הראשונה רוסית

← שרון ערמון-לוטם ויואל וולטרס

מחקר זה בוחן את תפקידם של משתני רקע חיצוניים (השכלת ההורים ותעסוקתם, מיקום במשפחה וגודל המשפחה) ופנימיים (גיל כרונולוגי, גיל החשיפה לשפה השנייה ומשך החשיפה לשפה השנייה) בשימור השפה הראשונה ורכישת השפה השנייה אצל ילדי מהגרים בגילאי הגן בישראל ובגרמניה ששפתם הראשונה רוסית. המדגם הישראלי כלל 78 ילדים דוברי רוסית-עברית והמדגם הגרמני כלל 65 ילדים דוברי רוסית-גרמנית מברלין שנחשפו לשפה השנייה במשך זמן דומה. המידע על המשתנים החוץ לשוניים נאסף בראיונות אישיים עם הורי הנבדקים. נתונים לשוניים נאספו תחילה באמצעות אבחונים סטנדרטיים בשתי שפות היעד וחקי מילות טפל בשפת האם, רוסית, בהעדר אבחון סטנדרטי, וכן באמצעות כלים שפותחו לצורך מחקר זה. מצאנו שמשלב סוציו-אקונומי משפיע הן על שימור בשפה הראשונה והן על ההצלחה בשפה השנייה, בעוד שגיל החשיפה ומשך החשיפה משפיעים רק על הצלחה בשפה השנייה, ואינם משפיעים בגילאי הגן על שימור השפה הראשונה.

הקדמה

בישראל כמדינת הגירה ילדים רבים מתמודדים עם הצורך לרכוש את העברית כשפתם השנייה ובה בעת לשמר את הידע שלהם בשפה הראשונה. בדוח של הבנק העולמי, טאקר (Tucker, 1999) בוחן את השימוש בשתי השפות במערכת החינוך ומצביע על כך שדרושות לפחות חמש שנים של חשיפה לשפה השנייה כדי להגיע לרמה השפתית הדרושה לביצוע מטלות אקדמיות, ולו רק ברמה הנדרשת בבית הספר היסודי. בדומה, ממצאיה של אבוטבול-עוז (2009) מראים שכאשר ילדים נכנסים לכיתה א' (לאחר 2-3 שנים של חשיפה לעברית), כשליש עדיין נמצאים מתחת לנורמה החד לשונית באבחונים הסטנדרטיים (גורלניק 1995), ומרבית אלה שנמצאים בתוך הנורמה נמצאים מתחת למוצע החד לשוני. עם זאת, יסודות חזקים בשפה הראשונה מנבאים לא פעם את הצלחת הרכישה של השפה השנייה. על מנת להבין את ההתפתחות הדו

מילות מפתח: רכישת שפה אצל ילדים, דו-לשוניות, סוציו-בלשנות, משתני רקע

ד"ר שרון ערמון-לוטם היא מרצה בחוג לאנגלית באוניברסיטת בר אילן וחברה במרכז הרב תחומי לחקר המוח על שם גונדה. מחקריה עוסקים ברכישת שפה על ידי ילדים דו לשוניים בגילאי הגן עם דגש על התפתחות לשונית תקינה ועל לקות שפה ספציפית.

פרופ' יואל וולטרס הוא מרצה בחוג לאנגלית באוניברסיטת בר אילן וחבר במרכז הרב תחומי לחקר המוח על שם גונדה. מחקריו עוסקים בדו לשוניות מילדות ועד זיקנה בדגש על היבטים פרגמטיים וסוציו-בלשניים.

לשונית באופן רחב יותר, ממליצים האקוטה וגארסיה (Hakuta & Garcia, 1989) לחקור לא רק את הפן הלשוני אלא גם לקחת בחשבון את משתני הרקע החברתיים העשויים להשפיע על שימור השפה הראשונה ורכישת השפה השנייה.

מטרת המאמר הנוכחי היא לבחון את השפעתם של משתני רקע חוץ-לשוניים על התפתחות היכולת הלשונית בשתי השפות של ילדי גן דו לשוניים. המאמר בוחן את הקשר הן למשתני הרקע החיצוניים והן למשתני הרקע הפנימיים. משתני רקע חיצוניים הם אלה שהילד מביא עמו לתהליך הרכישה (השכלת ההורים ותעסוקתם, מיקום במשפחה וגודל המשפחה), בעוד משתני רקע פנימיים הם אלה המשקפים את התנסותו הלשונית של הילד (גיל כרונולוגי, גיל החשיפה לשפה השנייה ומשך החשיפה לשפה השנייה). כדי לבדוק את השפעת המשתנים הללו, נבחנה היכולת הלשונית של ילדים דו לשוניים בשתי השפות בהתאמה למשתני הרקע האלה. בשתי השפות נבחן ידע לקסיקלי (אוצר מילים), מורפולוגי (מערכת הנטיות) ותחבירי (מילות יחס, יחסות ותחביר מורכב) באמצעות מגוון של מטלות. משתני הרקע נאספו באמצעות ראיונות סוציו-בלשניים עם ההורים.

רקע

מרבית המחקר העוסק בהשפעת משתני הרקע על רכישת שפה אצל דו-לשוניים בוחן מקרים שבהם השפה השנייה, שפת הסביבה, היא אנגלית (Hoff, 2006; Gleitman, & Newport, 1995; Paradis 2010). פירסון (Pearson, 2007) מתמקדת רק בשפה הראשונה, ספרדית, ובוחנת את השפעתם של חמישה משתנים - אופי החשיפה, הסטטוס של השפה, גישה לאוריינות, שפת הבית ותמיכת הקהילה - על שימור השפה הראשונה. היא מצאה שישנה חשיבות מרובה ביותר למידה ולאופי של החשיפה לשפה הראשונה בבית. הקשר בין משתנה זה למשלב סוציו-אקונומי נבחן על ידי למברט וטיילור (Lambert & Taylor, 1996). הם מצאו שאמהות ממשלב סוציו-אקונומי נמוך עודדו את ילדיהם (בחטיבת הביניים) לרכוש את השפה השנייה, אנגלית, כמפתח להצלחה אקדמית, בעוד שאמהות ממשלב סוציו-אקונומי גבוה עודדו את שימור השפה הראשונה וראו בדו לשוניות מצטברת מטרה. מצד שני, אולר ואיילרס (Oller & Eilers, 2002) מצאו שילדים של הורים בעלי מקצועות חופשיים שולטים יותר בשפה השנייה מאשר ילדים של הורים ממעמד הפועלים, כמעט ללא הבדל בשפה הראשונה (אך כשנמצא הבדל כזה, ילדים לאמהות ממעמד הפועלים שלטו יותר בשפה הראשונה). משמע הורים ממשלב סוציו-אקונומי גבוה מעריכים יותר את חשיבות השפה הראשונה אך תומכים בה פחות בשימוש בבית, בעוד הורים ממשלב סוציו-אקונומי נמוך מעודדים את רכישת השפה השנייה כמפתח להצלחה אקדמית, אך אינם תומכים בה בבית. חשוב לציין שמחקרים אלה התמקדו בתלמידי בית ספר ובחנו כישורי שפה כתובה ושפה דבורה, בעוד שהמחקר הנוכחי, שתוצאותיו מובאות במאמר זה, מתמקד בשפה דבורה אצל ילדים בגילאי הגן במעבר מחד לשוניות לדו לשוניות. הנתונים מתייחסים לשתי קבוצות אוכלוסייה החולקות את אותה שפה ראשונה (רוסית) ורוכשות כשפה שנייה שתי שפות שונות (עברית וגרמנית), ובכך הם מאפשרים להגיע להכללות מעבר למה שידוע ממחקרים שהתמקדו באנגלית. לאור האמור לעיל, אנו צופים שבגיל הגן:

1. למשתנים החיצוניים יהיה תפקיד משמעותי יותר בשימור השפה הראשונה. הווה אומר, השכלה הורית ותעסוקה הורית ישפיעו על ביצועים לשוניים בשפה הראשונה (אך ייתכן שגם בשפה השנייה): ילדים להורים ממשלב נמוך יותר יראו שליטה רבה יותר בשפה הראשונה ואילו ילדים

להורים ממשלב חברתי גבוה יותר יראו שליטה פחותה בשפה הראשונה ושליטה רבה יותר בשפה השנייה.

2. המשתנים הפנימיים יימצאו בהתאמה למידת ההצלחה ברכישת השפה השנייה. הווה אומר, היכולות בשפה השנייה, אבל לא בשפה הראשונה, תהיינה תואמות לגיל החשיפה ולמשך החשיפה: ילדים שנחשפו לשפה השנייה בגיל יותר צעיר וילדים החשופים לשפה השנייה זמן ממושך יותר יראו שליטה רבה יותר בשפה השנייה מילדים עם גיל חשיפה מאוחר יותר או משך חשיפה קצר יותר.

הנבדקים

המדגם הישראלי כלל 78 ילדים דוברי רוסית-עברית משלוש ערים במרכז ישראל (נתניה, פתח תקווה וראשון לציון), והמדגם הגרמני כלל 65 ילדים דוברי רוסית-גרמנית מברלין. הילדים בשני המדגמים נחשפו לשפה השנייה במשך זמן דומה (37 חודשים בממוצע). הם השתתפו בשישה עד שבעה מפגשים של 30 עד 45 דקות כל אחד בשתי השפות. במהלך המפגשים הם ביצעו מטלות לשוניות שונות שהועברו דרך משחק. משך המפגשים ומספר המפגשים היו כפופים לגיל הילד. שתי האוכלוסיות דמו זו לזו בהרכב המגדרי, במיקום הילדים במשפחה ובגודל המשפחה (1.88 ילדים במשפחה בממוצע), וכמובן במשך החשיפה, אך נבדלו זו מזו בטווח הגיל הכרונולוגי (58-81 חודשים בישראל לעומת 47-86 חודשים בגרמניה) ובגיל הרכישה (בממוצע 35 חודשים בישראל עם טווח של 0-66 חודשים, וממוצע של 28 חודשים בגרמניה, עם טווח של 12-46 חודשים). כמו כן חשפו הראיונות הסוציו-בלשניים עם ההורים פער בחתך הסוציו-אקונומי בין שתי האוכלוסיות. השכלת ההורים באוכלוסיה בישראל הייתה 14.3 שנים אצל האבות ו-13.4 שנים אצל האמהות ואילו בגרמניה השכלת האבות והאמהות גם יחד עמדה על 12.7 שנים בממוצע. הבדל זה לא נמצא מובהק מבחינה סטטיסטית ($p < 0.05$), אך בא לידי ביטוי במקצועות ההורים. האבות בישראל עסקו בעיקר במקצועות החופשיים או במקצועות הדורשים הכשרה מקצועית, בעוד שבגרמניה עסקו האבות בעיקר במקצועות הדורשים הכשרה מקצועית או כאלה שאינם דורשים הכשרה כלל. יתר על כן, האמהות בישראל, כמו האבות, מועסקות במקצועות החופשיים או במקצועות הדורשים הכשרה מקצועית, בעוד שבגרמניה מחצית מן האמהות היו מובטלות. אוכלוסיית המהגרים שנבדקה בישראל משויכת אפוא לחתך סוציו-אקונומי גבוה יותר מזו שנבדקה בגרמניה.

השיטה

המידע על המשתנים החוץ לשוניים נאסף בראיונות אישיים עם הורי הנבדקים, שהתנהלו על ידי מראיינת דוברת רוסית, בשפה הרוסית, במקום שנבחר על ידי ההורים (בית קפה, ספרייה, בית וכד'). הראיונות התבססו על שיחה מובנית שהתמקדה בהיבטים הסוציו-לשוניים של ההגירה. ראשית נאספו משתני רקע: גיל הילד, מקום הלידה, מספר הילדים במשפחה וגילאייהם, גיל ההגירה, מצב משפחתי, השכלה הורית ותעסוקה הורית, השפה המדוברת בעבודה, שייכות דתית, וקשרים עם ארץ המוצא. בהמשך התמקד הראיון בהתנסות הלשונית של הילד: גיל חשיפה לשפה הראשונה והשנייה, מעבר מן השפה הראשונה לשנייה, השפה המדוברת עם בני משפחה שונים והמדיניות הלשונית בבית, מעברים בין מסגרות חברתיות, חוגים, חברים ובילויים מועדפים, תוכניות טלוויזיה ושירים מועדפים, חגים וידע כללי בשתי השפות (ימים, חודשים, עונות השנה). בתום השיחה עזרו ההורים למראיינת לסכם את המידע בטבלה, כדי לוודא שהפרטים שנאספו נכונים.

נתונים לשוניים נאספו תחילה באמצעות אבחונים סטנדרטיים בשתי שפות היעד וחקוי מילות טפל בשפת האם, רוסית, על מנת לזהות ילדים שעלולים להיות בעלי לקות שפה ספציפית. בעברית הועבר מבחן הסינון של גורלניק (1995), הבוחן בין היתר אוצר מילים, חיקוי משפטים מורכבים וסיפור של סיפור. בגרמנית הועבר מבחן סינון של גרים, אטקס ופרוורט (Grimm, Atkas & Frevert, 2001) הכולל חיקוי מילות טפל, יצירת ריבוי לעשרה שמות עצם וחקוי משפטים מורכבים. בנוסף למדדים אלה נבחנו הילדים בשתי השפות באמצעות כלים שפותחו למחקר זה. מטלת חיקוי המשפטים בחנה את השימוש בנטיות הפועל, במילות יחס ויחסות (בגרמנית וברוסית) ובמבנים תחביריים מתקדמים (סביל, שאלות ומשפטי זיקה). מטלת השלמת משפטים (דרומי ואחרים, 1999) בחנה את נטיות הפועל מזווית שונה. מבחן שיום שהתבסס על קאושקה (Kauschke, 2007) בחן אוצר מילים בשמות ופעלים. כל המטלות הועברו באופן אישי לכל ילד באזור שקט בגן, כאשר איסוף הנתונים בכל אחת מן השפות נעשה על ידי דוברת ילידית של אותה השפה.

נתונים מן האבחונים הסטנדרטיים צוינו ביחס לנורמות החד לשוניות. כל משפט במטלת חיקוי המשפטים צוינו כתקין כאשר הילד חזר במדויק על מבנה היעד, השלמת המשפטים צוינה כתקינה כשהופק מבנה היעד, ומטלת השיום צוינה לפי מספר הפריטים שזוהו על ידי הנבדק. מאחר ובכל מטלה היה מספר פריטים שונה, נתונים מן המטלות הייחודיות למחקר זה צוינו שנית בציון Z המחושב בתוך כל אחת מן הקבוצות, עבור כל מטלה בנפרד, על מנת לאפשר השוואה בין המטלות השונות.

ממצאים

כפי שצינו, משתנים חיצוניים נמצאו בהתאמה בעיקר לשימור השפה הראשונה, ומשתנים פנימיים נמצאו בהתאמה לרכישת השפה השנייה. גיל כרונולוגי, באופן טבעי, נמצא בהתאמה להתפתחות שפה בשתי השפות, אך נמצא מובהק רק במדגם הגרמני שבו הייתה קבוצה גדולה של בני ארבע, ולא במדגם הישראלי שבו היו מרבית הילדים בני חמש ושש. לפיכך, גיל כרונולוגי משמש כמשתנה מתווך והשפעתו נלקחה בחשבון במקומות המתאימים. הממצאים מוצגים תחילה לגבי שימור השפה הראשונה בדגש על משתנים חיצוניים בלבד, מאחר והמשתנים הפנימיים לא נמצאו רלוונטיים, ואחר כך לגבי רכישת השפה השנייה, בתחילה בכל הנוגע למשתנים פנימיים ואחר כך בנוגע למשתנים חיצוניים.

שימור השפה הראשונה

משלב סוציו-אקונומי - השכלת האם ועיסוקה.

כזכור, מחצית מן האמהות בגרמניה היו מובטלות ונשארו בבית לטפל בילדיהן לפחות עד היכנסם למערכת החינוך. מצב זה עשוי היה ליצור סביבה תומכת לשפה הראשונה אשר השפעותיה ימשכו גם לאחר הכניסה למערכת החינוך. הממצאים שלנו מספרים סיפור שונה ומראים ביצועים לשוניים טובים יותר בשפה הראשונה דווקא אצל ילדים שאמהותיהם עובדות במקצועות החופשיים ובאלה הדורשים הכשרה מקצועית, בהשוואה לילדים שאמהותיהם מובטלות. ממצא זה נתמך גם על ידי המתאם החיובי בין השכלת האם, המשפיעה על איכות החשיפה, לבין שימור השפה הראשונה. במדגם הגרמני ילדים שלאמהותיהם מעל ל-14 שנות לימוד הראו ברוסית ביצועים טובים יותר באופן משמעותי בכל המטלות מילדים שלאמהותיהם פחות מ-14 שנות לימוד. חשוב לציין כאן שלא נמצאו ממצאים דומים במדגם הישראלי, בשל ההומוגניות של המדגם שנבחר.

גודל המשפחה ומיקום במשפחה.

מכל המדדים שנבחנו במחקר זה, רק אחד, גודל המשפחה, נמצא משפיע על מידת השליטה בשפה הראשונה במדגם הישראלי. ילדים יחידים מראים ביצועים לשוניים טובים יותר מביצועיהם של ילדים שבמשפחותיהם ילדים נוספים (ולו גם אחד נוסף). השפעה דומה, ואף מובהקת יותר, נמצאה במדגם הגרמני.

רכישת שפה שנייה

גיל תחילת הרכישה.

במדגם הישראלי גיל הרכישה (בטווח של 0-66 חודשים) נמצא משפיע על הביצועים בשפה השנייה. מתאם חלקי המתחשב גם בגיל הכרונולוגי הראה שככל שגיל הרכישה מוקדם יותר, ההצלחה באבחון הסטנדרטי גדולה יותר, כאשר מדובר בילדים בני חמש ושש. הפער המשמעותי נמצא בין ילדים שהחלו ברכישת השפה השנייה אחרי גיל שלוש לבין אלה שהחלו לרכוש את השפה השנייה לפני גיל שלוש. יתר על כן, ילדים שהחלו לרכוש את השפה השנייה לפני גיל שנתיים נמצאו בתוך הנורמה החד לשונית, ואילו ילדים שהחלו לרכוש את השפה השנייה אחרי גיל שלוש, נמצאו מתחת לנורמה החד לשונית בכל המדדים, למעט חיקוי משפטים. לא נמצאו ממצאים דומים במדגם הגרמני, בשל הצמצום בטווח גיל הרכישה (12-46 חודשים) שלא כלל ילדים החשופים לשפה השנייה מלידה, או כאלה אשר נחשפו אליה אחרי גיל ארבע. למעשה, מרבית הילדים במדגם הגרמני נחשפו לשפה השנייה לפני גיל שלוש, הידוע כגיל הקריטי לרכישת שפה (כפי שגם הראה המדגם הישראלי).

משך החשיפה לשפה השנייה.

מאחר שבמדגם הישראלי משך החשיפה לשפה השנייה נמצא בהתאמה גבוהה לגיל החשיפה, אין פלא שהוא מנבא ביצועים טובים יותר בשפה השנייה, כפי שראינו לעיל. ילדים עם משך חשיפה של יותר משנתיים נבדלו משמעותית מילדים עם משך חשיפה של פחות משנתיים. ילדים עם משך חשיפה מעל ארבע שנים הראו ביצועים במסגרת הנורמה החד לשונית (אבוטבול-עוז, 2009). מאידך, ילדים שהיו חשופים לשפה השנייה פחות משנתיים היו מעבר לסטיית תקן וחצי מתחת לנורמה החד לשונית. הילדים בקבוצת הביניים (2-4 שנות חשיפה) נמצאו בתוך הנורמה החד לשונית הנמוכה בציון הכללי, אך מתחת לנורמה בכל הקשור לאוצר מילים. ממצאים דומים, המראים קשר בין משך חשיפה לביצועים משופרים, עלו גם מן המדדים שנבנו במיוחד עבור המחקר הנוכחי. בהם הפער בולט במיוחד בכל הקשור לאוצר מילים ולשימוש בפעלים. ממצאים אלה נתמכים על ידי המדגם הגרמני, שגם בו נמצאה התאמה דומה בין משך רכישת השפה השנייה למידת ההצלחה במדדים שנוצרו עבור המחקר הנוכחי, עם פער משמעותי במיוחד בכל הקשור לאוצר מילים. גם כאן הפער בולט במיוחד בין אלה החשופים לשפה השנייה מעל שנתיים לאלה החשופים פחות משנתיים. עם זאת, ובשונה מן הממצאים במדגם הישראלי, במדגם הסטנדרטי, המבוסס על חיקוי משפטים, נמצאו כל הילדים בתוך הנורמה (כפי שגם נמצא עבור מטלת חיקוי המשפטים בתוך מבחן הסינון של גורלניק), אך גם ילדים עם משך חשיפה של ארבע שנים הגיעו בקושי לממוצע החד לשוני. מכאן נלמד שבאוקלוסייה בעלת התפתחות לשונית תקינה, משך החשיפה משפיע על אוצר המילים אך לא בהכרח על היכולת לחקות משפטים.

משלב סוציו-אקונומי - השכלת ההורים ועיסוקם.

במדגם הישראלי, בשל היותו הומוגני, לא נמצא כל קשר בין המשלב הסוציו-אקונומי לביצועים לשוניים בשפה השנייה. לעומת זאת, כמו שראינו כבר לגבי השפה הראשונה, המדגם הגרמני מספק הזדמנות לבחון את השפעת המשלב הסוציו-אקונומי גם על השפה השנייה, בשל השונות הרבה המצויה בו. מדגם זה הראה התאמה מובהקת בין עבודת האב לבין הצלחה בכל המטלות בשפה השנייה, והתאמה חלשה יותר, אך מובהקת גם היא, בין עבודת האם לחיקוי משפטים מורכבים ואוצר מילים. הפער נמצא מובהק במיוחד בין ילדים שאבותיהם עוסקים במקצועות שאינם דורשים כל הכשרה לאלה שאבותיהם עוסקים במקצועות החופשיים. הפער בין ילדים שאמהותיהם מובטלות לאלה שאמהותיהם עוסקות במקצועות החופשיים היה קטן יותר, אך גם הוא נמצא כמעט מובהק. ממצאים דומים נמצאו גם באבחון הסטנדרטי שהראה קשר חזק בין הצלחה לבין מקצוע האב, וקשר מעט חלש יותר בין הצלחה למקצוע האם. כלומר, כשהאב עוסק במקצוע חופשי הדורש השכלה, הצלחת הילד בשפה השנייה גדולה יותר. כאשר שני ההורים עוסקים במקצוע חופשי, הצלחה בשפה השנייה גדולה אף יותר מאשר כשרק אחד ההורים עוסק במקצוע חופשי. מעניין, עם זאת לציין, שהשכלת האב לא נמצאה בהתאמה להצלחה באבחון הסטנדרטי, בעוד שלגבי השכלת האם יש התאמה כמעט מובהקת: ילדים לאמהות עם יותר מ-14 שנות לימוד הראו ביצועים טובים יותר.

דין

השוואה בין המדגמים.

הממצאים בשני המדגמים הצביעו על משך החשיפה כמשתנה משמעותי בכל הקשור לרכישת שפה שנייה, ואילו גודל המשפחה נמצא בהתאמה הפוכה לשימור השפה הראשונה. מאידך, היו הבדלים רבים בין המדגמים אשר משקפים את מידת השוני בתוכם ומאפשרים ליצור תמונה שלמה יותר. המדגם הישראלי הצביע על חשיבות גיל הרכישה להצלחה בשפה השנייה, שכן הוא כלל מצד אחד ילדים אשר היו חשופים לשפה הראשונה מלידה ומצד שני ילדים אשר היו חשופים לשפה השנייה רק כשנה. במדגם הגרמני, לעומת זאת, נחשפו למעלה מ-60% מן הילדים לשפה השנייה בין גיל שנה לגיל שנתיים וחצי, ולכן לא נמצא מתאם כזה. מצד שני, במדגם הגרמני בלטה השפעת הגיל הכרונולוגי על ההצלחה בשתי השפות, בשל טווח הגילאים הרחב שכלל גם קבוצה גדולה של בני ארבע. יתר על כן, ניתן להעריך שממצא זה הושפע גם מכך שבגרמניה נכנסים הילדים לבית ספר בגיל חמש ולפיכך חלק משמעותי מן הילדים כבר היו בכיתה א', בעוד שבמדגם הישראלי כל הילדים היו עדיין בגן.

המשתנים הסוציו-אקונומיים בלטו גם הם במדגם הגרמני, והצביעו על השפעה חזקה של עבודת ההורים על הצלחה בשפה השנייה ושל השכלת האם ועבודתה על הצלחה בשימור השפה הראשונה. ממצא זה, כפי שכבר ציינו קודם, משקף את השונות הרבה במדגם הגרמני, שבו מחצית מן האמהות היו מובטלות (רק שני אבות היו מובטלים במדגם זה), ורק חמש משלושים האמהות המובטלות היו בעלות יותר מ-14 שנות השכלה. יתר על כן, כמו שראינו גם במדגם הישראלי, לגודל המשפחה השפעה שלילית על השפה הראשונה. אם מתבוננים רק במדגם הישראלי ניתן לטעון שאפשר שזה נובע מן היכולת להנהיג מדיניות לשונית נוקשה יותר המשמרת את שפת האם בבית כאשר יש רק ילד אחד, שכן הילד אשר רוכש את השפה השנייה נמצא בעמדת מיעוט בבית. במדגם הגרמני נמצאה השפעה זו משמעותית ביותר, ממצא המשקף גם את העובדה שלאמהות בעלות

השכלה נמוכה היו על פי רוב יותר ילדים. מאחר והממצא נמצא מובהק רק באוכלוסייה הגרמנית, ניתן להניח שמדיניות לשונית בלבד איננה מבטאת הצלחה בשימור שפת האם, ושהשילוב בין השכלה גבוהה יותר ומדיניות לשונית נוקשה יותר עשוי להיות בעל כוח ניבויי חזק יותר.

מדדים לשוניים בשפה השנייה: חיקוי ושיום

מבין המדדים שנבחנו במחקר זה, שני מדדים בלטו בשוני ביניהם בכל הנוגע לקשר בין הצלחה בשפה השנייה למשנתני רקע. הן בעברית והן בגרמנית נמצא קשר מובהק בין אוצר מילים, הבא לידי ביטוי במטלת השיום, לבין גיל חשיפה (בעברית), משך חשיפה (בשתי השפות) ומשלב סוציו-אקונומי (בגרמנית). לעומת זאת, בשתי השפות לא נמצא קשר בין היכולת לחקות משפטים המשמשים באבחונים הסטנדרטיים ומשך החשיפה לשפה השנייה. יתר על כן, מרבית הילדים בשני המדגמים נמצאו בתוך הנורמה החד לשונית בכל הקשור ליכולתם לחקות משפטים בשפה השנייה - כבר לאחר שנתיים של חשיפה לשפה השנייה.

ממצאים אלה ניתן להסיק ששתי שנות חשיפה מספיקות לילדים דו לשוניים בעלי התפתחות תקינה כדי להצליח במטלת חיקוי משפטים. בהסתמכם על זכרון העבודה התקין שלהם, הם יכולים להעזר במודל שהוצג להם ולחקות את המשפט בהצלחה, בעוד שבמטלות אחרות (כגון שיום או סיפור סיפורים) מתגלה פער בינם לבין ילדים חד לשוניים, שכן הם מתבקשים להישען על הידע שלהם בלבד, ללא מודל לחיקוי. זהו ממצא משמעותי ביותר בכל הקשור ליכולת לאתר ילדים עם לקות שפה ספציפית באוכלוסייה הדו לשונית. לקות שפה ספציפית, הרווחת בקרב שבעה עד עשרה אחוזים מן האוכלוסייה (חד לשונית כדו לשונית) מוגדרת כעיכוב בהתפתחות השפה של לפחות שנה לעומת הגיל הכרונולוגי בהיעדר גורמי רקע כגון רמת משכל נמוכה, לקות שמיעה, לקות בתקשורת הבין אישית (אוטיזם) או לקות ניאורולוגית התפתחותית העשויים להסביר את העיכוב השפתי. חיקוי משפטים נמצא כלי אבחוני אמין ביותר לזיהוי לקות שפה ספציפית באוכלוסייה החד לשונית (Conti-Ramsden, Botting, & Faragher, 2001, Friedmann & Seeff-Gabriel, Chiat, & Roy, 2008; Lavi, 2006). המחקר הנוכחי מצביע על האפשרות להרחיב זאת לאוכלוסייה הדו לשונית, אפילו תוך שימוש בנורמות החד לשונית. מאחר וחיקוי משפטים אינו מושפע ממשך הרכישה (לאחר שתי שנות חשיפה), נצפה לראות פער ביכולת זו בין ילדים דו לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית לילדים דו לשוניים בעלי התפתחות תקינה, כפי שאכן נמצא לגבי ילדים דוברי אנגלית-עברית על ידי ערמון-לוטם, דנון ווולטרס (2008) בנוגע לחיקוי מילות יחס, על ידי ערמון-לוטם, אדם, סייג-חדאד, ווולטרס (2008), בנוגע לחיקוי נטיות הפועל, ועל ידי פורת (2009) בנוגע לחיקוי משפטים מורכבים. הווה אומר, מאחר שאין הבדל בין דוברי שפה ראשונה לדוברי שפה שנייה במטלה זו, ניתן להשתמש בה לאבחון לקות שפה ספציפית באוכלוסייה הדו לשונית כפי שמקובל לעשות באוכלוסייה החד לשונית.

מגוון המטלות שנבחנו במחקר זה מחזק הצעה זו, שכן לגבי ילדים בעלי התפתחות תקינה, חיקוי משפטים היה פשוט יותר מאשר השלמת משפטים או שיום. השלמת משפטים או שיום, שאין בהם לבדקים מודל שמאפשר להם להישען על זיכרון העבודה שלהם, קשים יותר לביצוע לאוכלוסייה הדו לשונית וניכרת בהם רגישות למשתנים החיצוניים, בעוד שחיקוי משפטים איננו רגיש למשתנים אלה. השיום, המשקף את אוצר המילים של הנבדק, נמצא בהתאמה למגוון משתנים חיצוניים בשפה הראשונה ובעיקר בשפה השנייה. ממצאים אלה משתלבים היטב במסקנות העולות מרבים מן המחקרים המצביעים על קשר בין משתנים חברתיים לאוצר מילים אצל ילדים חד לשוניים (על בסיס שאלון מקארתור-בייטס - Fenson, Dale, Reznick, Bates, Thal & Pethick 1994; ועל

בסיס כלי אבחון סטנדרטיים - (Dunn & Dunn, 1997). ממצאינו מצביעים על כך שניתן להראות קשר כזה גם באוכלוסייה הדו לשונית.

משתנים פנימיים - רכישת שפה שנייה

מבין משתני הרקע הפנימיים שנבחנו במחקר זה, גיל הרכישה נמצא בהתאמה למידת ההצלחה ברכישת שפה שנייה רק במדגם הישראלי, שבו טווח גילאי תחילת הרכישה היה רחב יותר (0-66 חודשים בישראל לעומת 12-46 חודשים בגרמניה). בעוד מרבית הילדים במדגם הגרמני נחשפו לשפה השנייה, גרמנית, בתקופה הקריטית לרכישת שפה (עד גיל שלוש בערך), רבים מהילדים במדגם הישראלי (29) נחשפו לשפה השנייה, עברית, לאחר גיל שלוש (ואף בגיל חמש) ואילו אחרים (12) היו חשופים לעברית כמעט מלידה. שילוב הממצאים משני המדגמים מצביע על כך שהצלחה בשפה השנייה אצל ילדים שנחשפים לשפה השנייה במהלך התקופה הקריטית (עד גיל שלוש בערך) איננה מושפעת מגיל תחילת רכישה. כלומר, לא נמצא פער בין ילדים אשר היו חשופים לשפה השנייה מלידה (דו לשוניים בו זמניים) לאלה אשר נחשפו לשפה השנייה במהלך שנתם השנייה והשלישית (דו לשוניים עוקבים מוקדמים). בניגוד לכך, ניכר פער בין הילדים אשר נחשפו לשפה שנייה לפני גיל שלוש לאלה שנחשפו אחרי גיל שלוש. חשוב לציין שממצאים אלה מתייחסים לילדי גן חובה ואינם בהכרח חוזים את המשך תהליך הרכישה. למרות ההבדל בטווח גילאי הרכישה בין שני המדגמים, בשניהם משך החשיפה היה בהתאמה להצלחת הרכישה של השפה השנייה. בעוד שבמדגם הישראלי ניתן היה לתלות זאת בהתאמה שבין גיל החשיפה למשך החשיפה, המדגם הגרמני מצביע על כך שמשנתה זה משמעותי גם כשאינו נמצא בהתאמה לגיל החשיפה. ממצא זה נתמך על ידי הניתוח של האבחונים הסטנדרטיים, המראה שלאחר ארבע שנות חשיפה לשפה השנייה מגיעים הנבדקים לממוצע החד לשוני.

משתנים חיצוניים - שימוש בשפה הראשונה ורכישת השפה השנייה

מכל המשתנים החיצוניים שנבדקו רק גודל המשפחה נמצא משפיע על שימור השפה הראשונה, כשילדים יחידים מראים ביצועים טובים יותר בשפה הראשונה, רוסית, בשני המדגמים. במדגם הישראלי שבו המשלב הסוציו-אקונומי אחיד למדי, הצענו להסביר את הממצא הזה ביכולת המוגברת לשמור על סביבה חד לשונית בבית כאשר ישנו רק ילד אחד. מדיניות לשונית של 'רק רוסית בבית' קשה יותר לביצוע כאשר ישנם מספר ילדים בבית המתחילים לשוחח ביניהם בשפת הסביבה, גם אם הם ממשיכים לדבר בשפה הראשונה עם ההורים והסבים. עם זאת, המדגם הגרמני מצביע על משתנה חיצוני נוסף שעשוי להוביל לממצא הזה. במדגם הגרמני גודל המשפחה נמצא בהתאמה לתעסוקת האם והשכלתה, כאשר משתנים אלה נמצאים בהתאמה להצלחה בשימור השפה הראשונה. כלומר, לפחות במדגם זה, ההצלחה היחסית של ילדים יחידים איננה בהכרח פועל יוצא של מדיניות לשונית בבית אלא פועל יוצא של המשלב הסוציו-אקונומי של האם, כפי שמדווח לא פעם בנוגע לחד לשוניים (Ravid 2009; Hart & Risley 1995; Locke & Ginsborg 2003).

בעוד שהמשלב הסוציו-אקונומי אינו גורם משמעותי בהצלחת הרכישה של השפה השנייה במדגם הישראלי, המדגם הגרמני, ההטרוגני יותר, מצביע על השפעה חזקה של המשלב הסוציו-אקונומי. המדגם הגרמני כולל אמהות מובטלות והורים בעלי השכלה של פחות מ-12 שנים, וכך מאפשר לבחון את השפעת המשתנים הללו על הצלחה בשפה השנייה. ואכן, ילדים של הורים העובדים במקצועות הדורשים יותר הכשרה מצליחים בשפה השנייה יותר מילדים של הורים מובטלים או

כאלה העוסקים בעבודות שאינן דורשות כל הכשרה. ניתן להסביר ממצא זה, מחד גיסא, על ידי איכות התשומה הלשונית במשלבים סוציו-אקונומיים גבוהים יותר (רביד 2009) ומאידך גיסא, על ידי מידת השליטה של ההורים בשפה השנייה (Oller & Eilers, 2002).

סיכום

לסיכום, מחקר זה תורם להבנתנו את תפקידם של משתני רקע חיצוניים ופנימיים בשימור השפה הראשונה וברכישת השפה השנייה אצל ילדי מהגרים בגילאי הגן. ממצאנו שמשלב סוציו-אקונומי משפיע הן על שימור בשפה הראשונה והן על ההצלחה בשפה השנייה, בעוד שגיל החשיפה ומשך החשיפה משפיעים רק על השפה השנייה, ואינם משפיעים בגילאי הגן על שימור השפה הראשונה. מבחינה מתודולוגית, הראינו את החשיבות שבשימוש במגוון מדדים לבחינת תחומים ומבנים לשוניים שונים. המחקר הראה שחיקוי משפטים, המשמש בהצלחה לזיהוי לקות שפה ספציפית באוכלוסייה החד לשונית, איננו רגיש במיוחד למשתני רקע המשפיעים על התפתחות דו לשונית תקינה. לעומת זאת, שיום הבחון את אוצר המילים נמצא רגיש במיוחד למשתני הרקע שנבחנו ומשקף באופן הטוב ביותר את הידע הנצבר בשתי השפות. לאור ממצאים אלה, ייתכן ששיום מתאים פחות לאבחון לקות שפה באוכלוסייה הדו לשונית, בעוד שחיקוי משפטים עשוי להיות בעל יכולות ניבויית רבה יותר; אך דרוש מחקר המשך על מנת לבחון זאת.

מקורות

- Abutbul-Oz, H. (2009). Person perception experiments on language preferences of Russian-Hebrew sequential bilinguals. Paper presented at ISB7, Utrecht.
- Armon-Lotem, S., Danon, G. & Walters. J. (2008). The use of prepositions by bilingual SLI children: The relative contribution of representation and processing. *Proceedings of the Generative Assembly on Language Acquisition*, 41-46.
- Armon-Lotem, S., Adam, G., Siege-Haddad, E. & Walters. J. (2008). Verb inflection as indicators of Bilingual SLI: Task effects and Cross-Linguistic Differences. *Child Language Seminar Electronic Proceedings*.
- Bloom, P. (2000). *How children learn the meanings of words*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Conti-Ramsden, G., Botting, N. & Faragher, B. (2001). Psycholinguistic markers for specific language impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 6, 741-748.
- De Houwer, A. (2000). Children's linguistic environments: a first impression. In Beers, M., B. van den Bogaerde, G. Bol, J. de Jong & C. Rooijmans, (eds.), *From Sound to Sentence; Studies on First Language Acquisition*. Groningen: Centre for Language and Cognition, 57-68.
- Dromi, E., Leonard, L., Adam, G. & Zadunaisky-Ehrlich, S. (1999). Verb Agreement Morphology in Hebrew-Speaking Children with Specific Language Impairment. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 42, 1414-1431.
- Dunn, L.M. & Dunn, L.M. (1997). *Peabody Picture Vocabulary Test, Third Edition*. Bloomington, MN: Pearson Assessments.
- Fenson, L., Dale, P. S., Reznick, J. S., Bates, E., Thal, D. J., & Pethick, S. J. (1994). Variability in early communicative development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59, Serial No.242.
- Friedmann, N., & Lavi, H. (2006). On the order of acquisition of A-movement, Wh-movement and V-C movement. In A. Belletti, E. Bennati, C. Chesi, E. Di Domenico, & I. Ferrari (eds.), *Language acquisition and development*. Newcastle, UK: Cambridge Scholars Press/CSP, 211-217
- Gleitman, L. R., & Newport, E. L. (1995). The invention of language by children: Environmental and biological influences on the acquisition of language. In D. N. Osherson (ed.), *An invitation to cognitive science: Vol 1. language* (2nd ed., pp. 1-24). Cambridge, MA: MIT Press.
- Goralnik, E. (1995). *Goralnik Diagnostic Test*. Matan, Even Yehuda, Israel (in Hebrew).

- Grimm, H., Aktas, M., & Frevert, S. (2001). *SETK 3-5: Sprachentwicklungstest für dreibis fünfjährige Kinder*. Göttingen: Hogrefe.
- Hakuta, K. & Garcia, E.E. (1989). Bilingualism and Education. *American Psychologist*, 44 (2), 374-379.
- Hart, B., & Risley, R. T. (1995). *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Hoff, E. (2006). How social contexts support and shape language development. *Developmental Review*, 26, 55-88;
- Hoff, E., Core, C., Place, S., Rumiche, R., Señor, M. & Parra, M. (in press). Dual Language Exposure and Early Bilingual Development.
- Kauschke, C. (2007). *Erwerb und Verarbeitung von Nomen und Verben*. Tübingen: Niemeyer (Reihe Linguistische Arbeiten).
- Lambert, W. E., & Taylor, D. M. (1996). Language in the lives of ethnic minorities: Cuban-American families in Miami. *Applied Linguistics*, 17, 477-500.
- Locke, A. & Ginsborg, J. (2003). Spoken language in the early years: the cognitive and linguistic development of three - to five-year-old children from socio-economically deprived backgrounds. *Educational and Child Psychology*, 20 (4), 68-79.
- Meisel, J. M. (2008). Child second language acquisition or successive first language acquisition? In Belma and Elena Gavrusseva (eds.), *Current Trends in Child Second Language Acquisition*, (pp.55-80). Haznedar.
- Oller, D. K., & Eilers, R. E. (eds.). (2002). *Language and literacy in bilingual children*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Paradis, J. (2009). *Oral language development in French and English and the role of home input factors*. Report for the Conseil Scolaire Centre-Nord, Edmonton, Alberta.
- Pearson, B. Z. (2007). Social Factors in Childhood Bilingualism in the United States. *Applied Linguistics*, 28, 399-410.
- Porat, S. (2009). The use of structures involving syntactic movement by English-Hebrew Bilingual children with SLI. Poster presented at the Research Conference on Bilingualism and SLI, Jerusalem, Israel, February.
- Ravid, D. (2009). Morphological knowledge in children and adolescents with SLI: The impact of development and SES. Paper presented at the Research Conference on Bilingualism and SLI, Jerusalem, Israel, February.

- Rummer, R., & Engelkamp, J. (2001). Phonological information contributes to short-term recall of auditory presented sentences. *Journal of Memory and Language*, 45, 451-467.
- Schwartz, B. D. (2004). Why child L2 acquisition. *Proceedings of GALA 2003*.
- Seeff-Gabriel, B., Chiat, S. & Roy, P. (2008). *Early Repetition Battery*. London: Pearson Education, Inc.
- Tucker, G.R. (1999). *A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.